

Exploatering av ångestkapitalet

Publicerat i *Folkvett* nr 3-4/2000.

Olav Hammer: *Profeter mot strömmen*. Wahlström & Widstrand, 1999.

Den mänskliga existensen är i grunden tragisk. Vi ska alla dö, sjukdomar och lidande kan kanske lindras och skjutas upp men inte i längden undvikas av någon. De vi älskar besparas inte och vår tillvaro fylls av sorg och längtan efter dem som för alltid är borta. Samhället tycks oss fyllt av grymhet och orättvisor.

I stället för förtjättrad religion

Det mänskliga predikamentet skapar vad som med ekonomijargong kunde kallas ett ångestkapital. Det finns i alla tider och i alla samhällen ett stort lidande och en stor längtan efter en förlösning och frälsning. De institutionaliserade religionerna har normalt gett lösningen på problemen genom att övertyga människor om att det finns en annan och bättre tillvaro där lidandet inte längre existerar, inga orättvisor förekommer, och de onda straffas medan de goda i evighet belönas.

Ångestkapitalet förräntas genom religion i normalfallet men inte alltid. I efterföljd till 1700-talets framgångsrika religionskritik och Upplysning uppstod ett vakuum. Visst kunde man i Västerlandet kritisera kristendomen sönder och samman □ den är internt osammanhängande och några som helst bevis för dess metafysiska påståenden kan inte uppbringas. Den bygger enbart på tro, inte på vetande. Men detta löste inte det existentiella problemet, annat än till den del man ville tro på socialistiska utopier och det goda samhället. Lidandet och döden kunde dock inte socialismen göra anspråk på att avskaffa. Något borde därför komma i stället för den förtjättrade religionen. Och så skedde också.

De "gamla läroarna" är ganska nya
1800-talet såg uppkomsten av en rad s k esoteriska läror, varav den viktigaste var Madame Blavatskys teosofi, men många andra hade föregått och följde henne: andeskådare,

mesmerister, antroposofer osv. I vår tid har teosofin och dess släktingar överlevt i form av nyandlighet eller New Age, vars positiva budskap om oändliga utvecklingsmöjligheter för envar samt evigt liv i form av reinkarnation i ständigt högre former av mänsklighet omfattas av en betydande del av vårt folk. Nyandligheten är mycket populärare än den förstenade kristendomen.

Lunda-teologen Olav Hammer gav i en tidigare bok (*På spaning efter helheten. New Age □ en ny folktro?*) en intressant översikt av den moderna nyandligheten. Nu har han följt upp med en diger volym på 371 sidor som beskriver nyandlighetens rötter i 1800-talets esoteriska sekter, med vissa utvikningar till ännu tidigare föregångare (*Profeter mot strömmen*).

Hammers tes är att "New Age" inte är speciellt ny men inte speciellt gammal heller. Företrädare för nyandliga sekter vill gärna hävda att de förespråkar en "urgammal visdom", men som Hammer visar är det i allmänhet fråga om ett övertagande av centrala teser hos 1800-talets esoteriker, framför allt teosoferna.

Buddha flyttade till mars år 1604

Hammers nya bok är en grundlig genomgång av de olika läror, och den blir i längden en smula tröttande. Det upprepas ungefär samma historia i fall efter fall. Någon sektbildare □ oftast en person i samhällets utkanter □ får "uppenbarelser" och andra starka upplevelser, t ex botas genom hypnos från någon svår sjukdom eller handikapp. Han eller hon värvar anhängare och sätter i gång med att producera en "helig skrift", som sägs vara dikterad av högre väsen av ett eller annat slag. Ibland rör det sig om en sorts pseudo-kristendom, som i fallet med mormonerna, och i andra fall föredras österländsk vishet och religion, som hos teosoferna. Alltsammans har en atmosfär av ren och skär humbug över sig. Joseph Smith, mormonismens grundare, påstod sig ha fått texter inristade på guldplattor av änglar, på "fornegyptiska". Dessa plattor finns tyvärr inte till beskådande eftersom änglarna krävde dem tillbaka, men turligt nog kunde Smith läsa "fornegyptiska" och han översatte texterna till engelska och fick sin heliga bok. Jesus hade besökt Nordamerika och Nordamerikas indianer är Israels förlorade stammar. Vittnen intygade att allt han sa var sant. Vad kan vi mer begära? Teosoferna mottog regelbundet på parapsykologisk väg meddelanden

från "Mästare" (som bodde i Himalaya). Antroposofins grundare, Steiner, hade liknande påståenden som grundval för sin enorma produktion av texter där allt mellan himmel och jord förklaras och utlägges. Steiner byggde, som alla andra, på de tidigare profeterna (främst teosoferna) och Hjalmar Sundén har träffande sagt att hans enda originella bidrag är påståendet att Buddha flyttade till planeten Mars år 1604.

Exploatering av individers ångest

Så långt ger Hammer en nyttig sammanfattning av bakgrunden till nyandligheten och bidrar till en bättre förståelse av densamma. Men inflikat i boken finns en diskussion om värdet av de s k esoteriska lärorna som tarvar en hel del kritiska kommentarer. Hammer är imponerad av figurer som Smith, Blavatsky och Steiner som han anser vara "kreativa". Detta är ju ett honnörsord som brukar förbehållas dem som skapat något värdefullt. Vi drar oss för att kalla en bedragare för kreativ, även om han är aldrig så listig och lurar till sig mycket pengar av aningslösa medmänniskor.

Dessutom svävar Hammer på målet när det gäller det faktiska värdet hos lärobyggnaderna. Sista meningen i Hammers bok lyder: "Till skeptikernas förfäran och religionshistorikernas fascination fortsätter människor även i denna sekulära tidsålder att skapa myter, berätta sägner och utföra ritualer" (sid. 371). Men är dessa "myter, sägner och ritualer" helt oskyldiga och oftast kreativa och stimulerande? Eller finns det en mörk sida? Jag föreslog i min inledning termen ångestkapital. Det var för att framhäva att det handlar om ekonomisk exploatering av människors ångest och godtrogenhet. Det finns inget sympatiskt eller särskilt "kreativt" över den ständiga strömmen av gallimatias om Atlantis och "uråldrig visdom" som saluförs på den nyandliga marknaden.

Grogrund för grumligt tankegods

Spågummor och häxor tjänar pengar, helt enkelt, och nyligen framkom det att det ingalunda är bara enskilda troskyldiga personer som betalar för deras tjänster, även storföretag. Chefer skickas på kurs för att träffa en häxa. Vad händer med den svenske chef som anser det ovärdigt och inte vill ställa upp vet jag inte, men i USA finns fall där personer blivit avskedade av det skälet. Civilkurage kostar

på.

Hammer berör också kortfattat den tyska rasismens ockulta rötter med hänvisning till bl a Goodrick-Clarkes bok *The Occult Roots of Nazism: Secret Aryan Roots and their Influence on Nazi Ideology*. Hammer avvisar emellertid att det skulle finnas någon stark koppling mellan rasism och esoteriska övertygelser. Icke desto mindre finns belägg för att både Blavatsky och Steiner var rasister. Säkert kan man hitta rasister som inte är esoteriskt troende, men poängen är att det esoteriska tänkandet skapar en grogrund för allsköns grumligt tankegods. Den som en gång bestämt sig för att avvisa logik och sunt förnuft kan givetvis, om omständigheterna i övrigt talar för det, komma att tro på vad som helst, bl a rasism.

Hammer blundar för riskerna
Det vore givetvis naivt att tro att människor plötsligt skulle sluta tro på det övernaturliga eller inte längre lyssna till skojare som vill tjäna pengar på deras godtrogenhet. Ångesten finns där alltid, och den mänskliga existensens oundvikliga tragik gör oss mottagliga för illusioner.

Illusionerna gör det kanske lättare att leva och inget ont i det, så länge troslärorna inte leder till ondskefulla handlingar eller rasism, eller att man inte söker den hjälp för egen del eller för anhöriga som modern vetenskaplig medicin faktiskt kan ge. Och så länge man inte blir avlurad sina pengar av hymlande skojare. Det är sådana risker med esoterismen och nyandligheten som Hammer tyvärr blundar för.

Lennart Sjöberg
professor i psykologi vid Handelshögskolan i Stockholm